

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ
ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

МОНОГРАФІЯ

Під загальною редакцією доктора економічних наук
Професора О.В. Булатової

Маріуполь
2017

УДК 339.94(477)

ББК 65.59(4 Укр)

Науковий редактор: доктор економічних наук, професор, перший проректор Маріупольського державного університету, МОН України
Олена Валеріївна Булатова

Рецензенти:

Куриляк В.С., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету;

Тараненко І.В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного маркетингу Університету імені Альфреда Нобеля;

Чернега О.Б., доктор економічних наук, професор, Ректор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського завідувач кафедри міжнародної економіки та туризму.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол №7 від 27.12.2017)*

Розвиток організаційно-економічних моделей міжрегіонального співробітництва в умовах поглиблення європейської інтеграції: колективна монографія / під загальною редакцією О.В. Булатової; відповід. ред. О.А. Беззубченко. – Маріуполь, 2017. – 226 с.

У монографії проведено комплексне дослідження основних тенденцій розвитку міжрегіонального співробітництва. У пошуках організаційно-економічних міжрегіонального співробітництва акцентовано увагу на теоретико-методологічній концептуалізації регіонального та міжрегіонального співробітництва. Значна увага приділена аналізу сучасних методичних підходів щодо оцінки міжрегіонального співробітництва, проаналізовано сучасну організаційно-економічну модель міжрегіонального співробітництва за участю України в умовах поглиблення європейської інтеграції та глобальних трансформацій.

Для науковців, державних службовців, економістів, викладачів, здобувачів вищої освіти, працівників органів виконавчої влади, всіх тих хто зацікавлений у вирішенні сучасних проблем регіонального розвитку.

УДК 339.94(477)

ББК 65.59(4 Укр)

© Колектив авторів, 2017

© МДУ, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	7
1.1. Міжнародні регіони та глобальний регіоналізм.....	7
1.2. Теоретико-методологічне підґрунтя розвитку європейського регіоналізму.....	29
1.3. Особливості розвитку регіоналізму у чорноморському регіоні....	46
<i>Список використаних джерел до розділу 1</i>	52
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	60
2.1. Сучасні проблеми формування регіональних диспропорцій в умовах глобальних трансформацій.....	60
2.2. Методичні підходи до оцінки співробітництва регіонів.....	83
2.3. Інструментарій моделювання процесів міжрегіональної інтеграції.....	99
2.4. Організаційно-економічна модель міжрегіонального співробітництва.....	110
<i>Список використаних джерел до розділу 2</i>	116
РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	122
3.1. Теоретичні аспекти дослідження фінансової складової розвитку міжрегіонального співробітництва.....	122
3.2. Фінансові механізми міжрегіональної інтеграційної взаємодії.....	125
3.3. Регіональні валютні зони як форма прояву процесів регіональної інтеграції	130
<i>Список використаних джерел до розділу 3</i>	143
РОЗДІЛ 4. РЕГІОНИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ РОЦЕСАХ	145
4.1. Територіальні відмінності регіонів України як об'єкт державної політики.....	145
4.2. Фінансова складова стратегії співробітництва регіонів України в умовах європейської інтеграції.....	160
4.3. Перспективи розвитку торгово-економічних зав'язків України з країнами ЄС.....	173

РОЗДІЛ 4. РЕГІОНИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ РОЦЕСАХ

4.1. Територіальні відмінності регіонів України як об'єкт державної політики

Значний рівень регіональних відмінностей в економіці України обумовлюють актуальність вирішення задач державної регіональної політики, спрямованої на подолання негативних тенденцій та послідовне зниження в країні рівня територіальної асиметрії.

З одного боку, регіональні диспропорції є природним явищем з урахуванням відмінностей територій у географічних, природно-кліматичних факторах, яке є характерним як для всієї світової економіки, так і для окремих регіонів та країн. З іншого – територіальна диференціація в різних країнах має свої особливості, які виникли як результат відмінностей у характері та рівні розвитку виробничих сил.

Дослідженню проблематики соціально-економічного регіонального розвитку присвячено чимало наукових праць вітчизняних авторів. Серед фахівців України слід зазначити таких авторів: З. С. Варналій, В. Є. Воротін, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, Ю. В. Макогон, А. І. Мокій, О. М. Нижник, В. С. Кравців, С. А. Романюк, В. І. Чужиков.

Важливою тезою в ідеології регіональної політики є уявлення про те, що до головних її об'єктів відносяться різного роду територіальні відмінності, зокрема, у рівні економічного розвитку, зайнятості або доходів населення, структурі економіки, різних умовах ведення бізнесу та розвитку підприємництва та ін. Відповідно державна регіональна політика повинна бути спрямована на подолання диспропорцій економічного розвитку регіонів та створення умов, що дозволяють регіонам повністю реалізувати свій потенціал. До основних причин регіональних диспропорцій можна віднести (рис.4.1):

В даний час існує дуже багато різних методик оцінки дисбалансів розвитку регіонів, всі вони свідчать про значні диспропорції в регіональному розвитку. При цьому, яку б мету не ставили перед собою автори методик, в разі якщо оцінюються економічні показники, при відмінності у підходах регіони-лідери і регіони-аутсайтери залишаються практично незмінними.

Регіональні відмінності можна оцінити за різними критеріями. З урахуванням того, що метою є оцінка рівнів економічного розвитку регіонів, то в якості базових використані різні показники: валовий регіональний продукт, валовий регіональний продукт на душу населення; обсяги реалізованої продукції суб'єктами господарювання; обсяги реалізованої промислової продукції; обсяги експорту товарів; обсяги експорту послуг; дохід у розрахунку на одну особу; обсяги капітальних

інвестицій; рівень безробіття. Зазначені та інші характеристики застосовуються різними дослідниками для оцінки диспропорцій регіонального розвитку.

Рис.4.1. Основні причини регіональних диспропорцій

Диференціація регіонів України за 2015 рік за представленими показниками здійснювалась за допомогою показників розмаху варіацій, коефіцієнту варіації та коефіцієнту асиметрії (табл.4.1)

Таблиця 4.1.

Окремі показники для оцінки диспропорцій розвитку регіонів України (2015 р.)

Показник	Середнє значення	Мінімальне значення	Максимальне значення	Розмах варіації	Коефіцієнт варіації	Коефіцієнт асиметрії
Валовий регіональний продукт, млн.грн	79541,8	18506	451700	433194	112,43	3,34
Валова додана вартість, млн.грн	67575,5	17086	392402	375316	112,95	3,53
Валовий регіональний продукт на душу населення, грн	41509,6	1078	155904	154826	66,74	3,06
Обсяги реалізованої продукції суб'єктами господарювання, млн.грн	228657,2	26732,2	2131613,2	2104881	183,33	4,24
Обсяги реалізованої промислової продукції, млн.грн	70397,2	8635,1	324367,5	315732,4	104,76	2,14
Обсяги експорту товарів, тис.дол.США	1450535,6	119319,1	8568787	8449467,9	133,36	2,75
Обсяги експорту послуг, тис.дол.США	241402,6	18133	2594787,4	2576654,3	216,58	4,14
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	29436,8	14882,5	75794,4	60911,9	36,75	3,42
Обсяги капітальних інвестицій, млн.грн	13046,5	2444,9	96810,7	94365,8	145,67	3,89
Рівень безробіття, %	10,4	6,6	16,9	10,3	23,69	0,54

На основі аналізу представлених показників можна стверджувати наявність значної диференціації між регіонами України. Якщо коефіцієнт розмаху варіації дає лише умовне уявлення про відмінності у всьому розподілі, так як він спирається на крайні значення, то коефіцієнт варіації характеризує розподіл в цілому [1]. По всім досліджуваним показникам рівень варіації значень за окремими регіонами значно перевищує однорідні розподіли (коефіцієнт варіації більше 33%), причому найзначніші відмінності регіональних значень виявлено за такими економічними параметрами як обсяги валового регіонального продукту (112,43%), обсяги реалізованої продукції суб'єктами господарювання (183,33%), обсяги експорту товарів (133,36%), обсяги експорту послуг (216,58%) та обсяги капітальних інвестицій (145,67%).

Регіонами-лідерами за показником валового регіонального продукту є Дніпропетровська (10,83%), Донецька (5,78%), Київська (5,23%), Львівська (4,76%), Полтавська (4,82%), Харківська (6,28%) області та м.Київ (22,72%), які разом виробляють майже 61% сукупного ВРП (рис.4.2)

Рис.4.2. Розподіл валового регіонального продукту за регіонами України, 2015 р. (млн.грн)

Майже ці ж регіони лідирують за показником валового регіонального продукту на душу населення, значення якого перевищує середній рівень за регіонами (41509,6 гривень): Дніпропетровська область (65897), Київська область (60109), Полтавська область (66390), Харківська область (45816) та м.Київ (155904) (рис.4.3.).

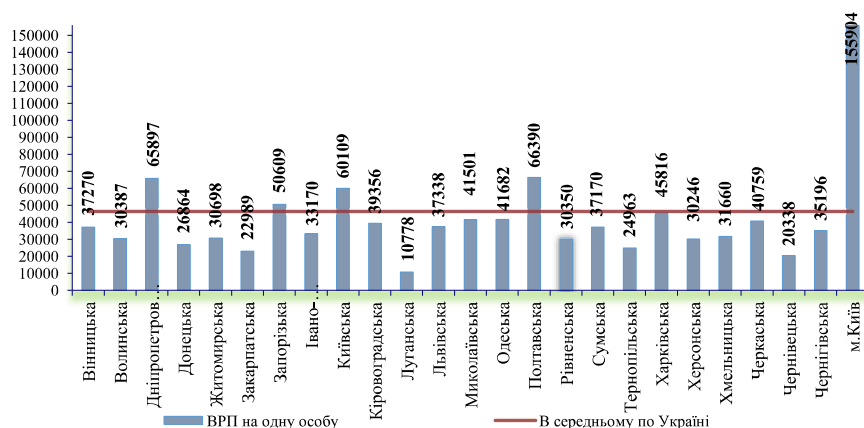

Рис.4.3. Розподіл валового регіонального продукту на душу населення за регіонами України, 2015 р. (грн.)

Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005) запроваджено механізм підтримки депресивних територій, який передбачає виділення бюджетних коштів на реалізацію програми подолання депресивності територій, що визнані такими, а також залучення міжнародної технічної допомоги та інших джерел фінансування. Депресивними згідно зазначеного документа визнаються регіони, у яких протягом останніх п'яти років було зафіксовано найнижчі середні показники валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу.

За середньою величиною валового регіонального продукту на одну особу протягом 2011-2015 рр. територіями з найнижчим її рівнем є Закарпатська, Луганська, Тернопільська, Херсонська та Чернівецька області. Та якщо для Луганської області значне зниження величини валового регіонального продукту на душу населення обумовлене змінами геополітичної ситуації у країні, то для інших територій зазначена ситуація є досить типовою (таблиця 4.2).

Таблиця 4.2.

Регіони-аутсайтери за середньою величиною валового регіонального продукту на одну особу, 2011-2015 рр. (грн.)

Рейтинг з-поміж 25 регіонів	Регіон (область)	Середнє значення ВРП на одну особу за 2011-2015 рр. (грн.)	Відношення до середнього по Україні, %	Зростання ВРП на одну особу у 2015 р. порівняно з 2011 р. (разів)
21	Херсонська	22298	67.6	1.7
22	Тернопільська	19664	59.6	1.5
23	Закарпатська	19073	57.8	1.3
24	Луганська	18830	57.1	0.4
25	Чернівецька	16643	50.5	1.4

Результати діагностики регіональних асиметрій за обсягами експорту товарів та послуг показали, що найвагомішими експортерами послуг є Донецька (5,77% загального обсягу експорту послуг країни), Львівська (6,6%), Миколаївська (6,98%), Одеська (12,87%) області та м.Київ (43%). В цілому на зазначені регіони приходить більше 75% загального регіонального експорту послуг. Сім регіонів – Дніпропетровська (16,17%), Донецька (9,46%), Запорізька (6,32%), Київська (4,7%), Миколаївська (4,6%), Одеська (4,19%) області та м.Київ (23,63%) забезпечують 45% сукупного регіонального експорту товарів.

Схожі тенденції у співставленні між регіонами спостерігаються і щодо обсягів капітальних інвестицій, де регіонами-лідерами є Дніпропетровська (9,45% загального регіонального обсягу капітальних інвестицій), Київська (9,52%), Львівська (5,21%), Одеська (4,6%), Харківська (4,81%) області та м.Київ (29,7%).

Виявлені дисбаланси економічного розвитку регіонів України є досить стійкими, адже вони не тільки зберігаються на протязі тривалого періоду, а й мають тенденцію до посилення. Так, наприклад, коефіцієнт варіації за показником валового регіонального продукту у 2004 році складав 103,4%. Отже, диспропорції між регіонами не тільки збереглися, а й посилюються, адже за результатами 2015 року розмах варіації склав 112,43%.

Основною тенденцією функціонування регіональних господарських комплексів в Україні є існування певної деформації галузевої структури у розрізі регіонів, яка з роками посилюється, зменшуючи віддачу галузей із високим наявним потенціалом. Сучасні процеси глобалізації, які супроводжуються посиленням регіоналізації, вказують на необхідність підвищення ефективності функціонування регіональних господарських комплексів та визначення раціональної спеціалізації як умови забезпечення сталості регіонального соціально-економічного розвитку [3].

Аналіз наукової літератури дозволив визначити, що автори, досліджуючи спеціалізацію регіонів, перш за все, акцентують увагу на групі показників, розрахунок яких певною мірою дозволяє визначити конкурентну стійкість регіону у окремих галузях та їх пріоритетність з точки зору забезпечення максимального задоволення потреб регіону за мінімальних витрат ресурсів та які переважно базуються на виявленні питомої ваги участі регіону у загальному поділу праці. До таких показників відносять коефіцієнт локалізації галузі на території регіону (коефіцієнт концентрації), коефіцієнт спеціалізації регіону в даній галузі та коефіцієнт локалізації виробництва на території регіону на одного мешканця.

Коефіцієнт локалізації виробництва на території регіону (K_L) представляє собою відношення питомої ваги кожної галузі в структурі виробництва до питомої ваги тієї ж галузі країни.

Коефіцієнт локалізації виробництва на одного мешканця (або коефіцієнт душевого виробництва) (K_d) розраховується як співвідношення частки галузі регіону у виробництві продукції відповідною галуззю в національних масштабах до частки населення регіону в загальній чисельності населення країни [4].

Коефіцієнт спеціалізації регіону в даній галузі (K_c) визначається як відношення питомої ваги галузі регіону у виробництві продукції відповідною галуззю в національних масштабах і питомої ваги регіону у валовому внутрішньому продукті (ВВП) країни [3].

Таблиця 4.3.

Показники галузевої спеціалізації

Показник	Формула для розрахунку
Коефіцієнт локалізації виробництва (K_l)	$K_l = \langle O_p \div P_p * 100 \rangle \div \langle O_k \div P_k * 100 \rangle$
Коефіцієнт локалізації виробництва на одного мешканця (K_d)	$K_d = \langle O_p \div O_c * 100 \rangle \div \langle H_p \div H_c * 100 \rangle$
Коефіцієнт спеціалізації регіону в даній галузі (K_c)	$K_c = \langle O_p \div O_k * 100 \rangle \div \langle P_p \div P_k * 100 \rangle$
<i>O_p</i> – обсяг промислового виробництва за певною галуззю регіону, од.вим.; <i>P_p</i> – загальний обсяг промислового виробництва регіону, од.вим.; <i>O_k</i> – обсяг промислового виробництва за певною галуззю країни, од.вим.; <i>P_k</i> – загальний обсяг промислового виробництва країни, од.вим.	
Позначення складових	

Вважається, що якщо розрахункові показники дорівнюють чи більші від одиниці, то аналізовані галузі виступають як галузі ринкової спеціалізації і на їх основі можливе комплексотворення.

Враховуюче те, що прибуток на рівні регіону вимірюється не кількістю природних ресурсів і підприємств, розміщених на його території, які є тільки чинниками створення прибутку, а показником валової доданої вартості (ВДВ) у розрахунку на душу населення [5] доцільно розрахувати показники галузевої спеціалізації регіонів України на основі ВДВ за видами економічної діяльності, допускаючи, що галузь вважається пріоритетною, якщо питома вага ВДВ, створеної в ній, дорівнює або перевищує питому вагу ВДВ в цій галузі по країні:

$$K_c = \frac{x_i}{\sum_{i=1}^n x_i} \div \frac{x_j}{\sum_{j=1}^n x_j} \quad (3.1)$$

де, $i, j = 1, \dots, n$ – види економічної діяльності
 x_i (x_j) – валова додана вартість у галузі регіону (країни);

Таблиця 4.4.

Отримані значення коефіцієнтів спеціалізації регіонів України за рівнем валової доданої вартості, 2015 р.

Область	Вид економічної діяльності														
	сільське господарство	добувна промисловість	переробна промисловість	постачання енергії	будівництво	торгівля	транспорт	готельно-ресторанна сфера	фінанси	неухомість	сфера державного управління	охорона здоров'я	інформація та телекомунікації	наукова та технічна діяльність	освіта
Вінницька	2,11	0,17	1,12	1,27	0,65	0,60	0,68	0,63	0,36	0,95	1,34	1,16	0,64	0,28	1,20
Волинська	1,45	0,07	1,07	0,40	1,01	1,06	0,97	0,83	0,51	1,23	1,26	1,09	0,26	0,52	1,49
Дніпропетровська	0,65	3,39	1,58	0,72	0,61	0,75	0,79	0,69	0,71	0,88	0,73	0,85	0,46	0,50	0,82
Донецька	0,56	2,50	1,64	1,30	0,95	0,57	1,57	0,40	0,78	0,98	0,95	0,74	0,37	0,20	0,66
Житомирська	1,70	0,87	0,85	0,58	0,49	0,59	0,61	0,72	0,81	1,11	2,33	1,22	0,46	0,26	1,38
Закарпатська	1,25	0,09	0,90	0,46	1,05	0,91	1,14	2,09	0,68	1,34	1,49	1,64	0,26	0,33	1,75
Запорізька	1,04	0,39	1,96	2,97	0,41	0,66	0,52	0,93	1,10	0,75	1,02	1,09	0,34	0,39	0,97
Івано-Франківська	1,04	1,33	0,71	2,66	3,27	0,89	0,81	1,34	0,65	0,97	0,85	1,13	0,25	0,40	1,28
Київська	1,19	0,06	1,20	0,87	1,51	1,11	1,47	0,93	0,32	1,19	1,15	0,76	0,42	0,58	0,75
Кіровоградська	2,56	0,90	0,82	0,51	0,37	0,50	1,19	0,37	0,34	0,76	1,20	0,91	0,19	0,24	1,08
Луганська	1,44	2,76	0,96	0,65	0,46	0,31	0,64	0,38	0,52	1,10	1,98	1,03	0,50	0,48	1,15
Львівська	0,79	0,49	0,87	1,08	1,07	0,95	1,18	1,76	0,72	1,40	1,28	1,34	1,24	0,62	1,38
Миколаївська	1,78	0,07	0,90	2,15	0,74	0,79	1,35	0,85	0,48	0,76	1,35	0,89	0,36	0,37	1,08
Одеська	0,87	0,00	0,80	0,74	1,35	0,83	2,48	1,94	0,58	1,25	1,25	1,29	0,64	0,58	1,22
Полтавська	1,51	4,41	1,17	0,62	0,62	0,39	0,75	0,46	0,59	0,68	0,67	0,70	0,17	0,23	0,66
Рівненська	1,42	0,25	0,93	3,57	0,81	0,93	0,68	0,73	0,33	0,93	1,27	1,16	0,25	0,22	1,50
Сумська	1,84	1,47	1,09	0,57	0,37	0,70	0,58	0,53	0,52	1,00	1,33	1,02	0,26	0,27	1,21
Тернопільська	2,06	0,20	0,80	0,50	0,70	0,70	0,93	0,81	0,57	1,16	1,14	1,28	0,39	0,25	1,82
Харківська	1,01	1,52	1,04	0,90	0,90	0,80	0,98	0,91	0,67	1,03	0,95	1,04	1,13	0,83	1,35
Херсонська	2,66	0,04	0,70	0,68	0,36	0,61	0,72	1,14	0,62	0,96	1,26	1,18	0,31	0,32	1,42
Хмельницька	2,23	0,12	0,83	1,90	0,87	0,62	0,61	0,69	0,38	1,05	1,36	1,16	0,23	0,28	1,43
Черкаська	1,95	0,09	1,48	0,85	0,52	0,70	0,72	0,72	0,52	1,10	0,88	0,97	0,35	0,37	1,13
Чернівецька	1,81	0,06	0,44	1,20	1,46	0,66	0,76	1,33	0,62	1,38	1,52	1,58	0,42	0,40	2,15
Чернігівська	2,16	1,02	0,81	1,01	0,44	0,60	0,52	0,58	0,46	1,00	1,69	1,05	0,40	0,32	1,17
м.Київ	0,00	0,00	0,49	0,51	1,39	1,89	0,89	1,30	2,31	0,95	0,57	0,91	2,70	2,92	0,60

Слід зазначити, що розрахунок коефіцієнтів доцільно здійснювати в динаміці з метою дослідження тенденції до розвитку (або навпаки) галузевої спеціалізації регіонів та визначенні змін, які відбуваються протягом досліджуваного періоду.

За результатами розрахованих коефіцієнтів регіони України можна умовно поділити на три типи: ті, що передбачають сільськогосподарську, промислову спеціалізацію та спеціалізацію на наданні послуг. Спеціалізація на виробництві сільськогосподарської продукції є характерною переважно для центральних та західних регіонів, зайнятість в несільськогосподарському секторі є досить обмеженою. Основна частина промислового потенціалу сконцентрована у східних областях: Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Харківській, а також Полтавській та Сумській. Формування валової доданої вартості переважно у сфері послуг є характерним для Харківській, Київській, Закарпатській,

Житомирській областей та Київ. Саме існуюча спеціалізація у коротко- та середньостроковій перспективі визначатиме напрями розвитку регіонів.

З метою визначення ролі галузей спеціалізації у формуванні валової доданої вартості регіонів України досліджено, які з них мають найбільшу питому вагу у структурі ВДВ та забезпечують найбільш істотний внесок у регіональний розвиток. Слід зазначити, що деякі автори виходять з того, що рівень провідних галузей (галузей спеціалізації регіонального господарського комплексу) повинен бути більшим від 7 % [3] (таблиця 4.5).

Таблиця 4.5.

Міжрегіональні порівняння формування валової доданої вартості за видами економічної діяльності, 2015 р.

Область	Вид економічної діяльності														
	сільське господарство	добування промисловість	переробна промисловість	постачання енергії	будівництво	торгівля	транспорт	готельно-ресторанна сфера	фінанси	нерухомість	сфера державного управління	охорона здоров'я	інформація та телекомунікації	наукова та технічна діяльність	освіта
Вінницька	30,91	0,97	16,24	4,17	1,55	10,00	5,66	0,46	1,51	7,18	7,82	3,67	2,84	0,96	6,07
Волинська	21,29	0,39	15,57	1,30	2,41	17,75	8,01	0,61	2,11	9,27	7,35	3,45	1,15	1,77	7,57
Дніпропетровська	9,56	19,78	22,88	2,35	1,46	12,53	6,56	0,50	2,94	6,59	4,26	2,67	2,05	1,70	4,18
Донецька	8,16	14,55	23,77	4,26	2,25	9,54	12,99	0,30	3,23	7,41	5,52	2,34	1,64	0,68	3,35
Житомирська	25,00	5,08	12,29	1,91	1,16	9,98	5,03	0,53	3,34	8,37	13,58	3,84	2,06	0,87	6,97
Закарпатська	18,42	0,52	13,00	1,50	2,50	15,27	9,41	1,53	2,82	10,06	8,66	5,16	1,14	1,14	8,86
Запорізька	15,22	2,28	28,44	9,72	0,97	11,13	4,31	0,68	4,55	5,62	5,91	3,42	1,50	1,34	4,91
Івано-Франківська	15,29	7,74	10,30	8,70	7,80	14,99	6,70	0,98	2,67	7,33	4,96	3,56	1,11	1,38	6,50
Київська	17,44	0,36	17,40	2,86	3,59	18,57	12,11	0,68	1,32	8,96	6,71	2,39	1,85	1,98	3,78
Кіровоградська	37,60	5,22	11,95	1,68	0,88	8,39	9,85	0,27	1,40	5,74	7,00	2,87	0,86	0,82	5,46
Луганська	21,15	16,05	13,89	2,13	1,09	5,21	5,28	0,27	2,16	8,28	11,55	3,25	2,23	1,64	5,81
Львівська	11,54	2,84	12,65	3,54	2,56	15,98	9,76	1,29	2,99	10,53	7,47	4,23	5,52	2,10	6,99
Миколаївська	26,09	0,42	12,98	7,04	1,75	13,25	11,16	0,62	1,97	5,71	7,87	2,80	1,61	1,27	5,45
Одеська	12,75	0,01	11,62	2,43	3,21	13,94	20,46	1,42	2,40	9,38	7,29	4,07	2,85	1,99	6,18
Полтавська	22,15	25,71	16,94	2,02	1,49	6,56	6,20	0,34	2,46	5,14	3,92	2,19	0,76	0,78	3,35
Рівненська	20,81	1,47	13,50	11,68	1,93	15,63	5,60	0,53	1,37	6,98	7,40	3,64	1,12	0,74	7,60
Сумська	27,02	8,56	15,86	1,86	0,88	11,80	4,79	0,39	2,14	7,57	7,74	3,22	1,14	0,93	6,11
Тернопільська	30,23	1,18	11,61	1,63	1,66	11,79	7,73	0,59	2,36	8,75	6,64	4,05	1,75	0,85	9,20
Харківська	14,83	8,86	15,03	2,95	2,14	13,36	8,10	0,67	2,78	7,74	5,54	3,27	5,03	2,84	6,86
Херсонська	39,11	0,22	10,14	2,21	0,85	10,18	5,93	0,84	2,58	7,26	7,31	3,72	1,38	1,10	7,18
Хмельницька	32,74	0,70	12,10	6,21	2,07	10,34	5,04	0,50	1,56	7,94	7,92	3,65	1,03	0,95	7,26
Черкаська	28,60	0,53	21,44	2,78	1,25	11,81	5,97	0,53	2,13	8,26	5,12	3,06	1,54	1,27	5,71
Чернівецька	26,63	0,33	6,30	3,92	3,48	11,13	6,29	0,97	2,58	10,37	8,87	4,98	1,88	1,35	10,92
Чернігівська	31,78	5,95	11,72	3,30	1,04	10,13	4,26	0,43	1,90	7,53	9,82	3,30	1,80	1,10	5,94
м.Київ	0,02	0,00	7,13	1,68	3,31	31,66	7,37	0,95	9,56	7,14	3,30	2,86	11,99	9,98	3,06

Так, за отриманими значеннями питомих ваг окремих видів діяльності у структурі формування валової доданої вартості регіонів України сільське господарство, переробна промисловість, торгівля, сфера державного управління та інформація і телекомунікації здійснюють істотний внесок у регіональний розвиток за більшістю регіонів країни. Зокрема, в сфері сільського господарства в середньому по регіонах формується 22,7% валової доданої вартості (виключенням є м.Київ, де цей показник складає 0,02%); вклад переробної промисловості забезпечує в середньому

формування 14,7% ВДВ (виключенням є Чернівецька область, де питома вага складає 6,3%); сфера торгівлі формує 12,9% ВДВ регіонів (у Луганській області – 5,2%, у Полтавській – 6,56%).

Формування валової доданої вартості у таких сферах діяльності, як добувна промисловість, постачання електроенергії та транспорт має більш специфічну регіональну диференціацію. Так, добувна промисловість здійснює значний вплив на регіональний розвиток таких областей, як Дніпропетровська (19,78%), Донецька (14,55%), Луганська (16,05%), Полтавська (25,7%), Харківська (8,9%). А такі напрями діяльності як наукова та технічна діяльність та інформація та телекомунікації забезпечують формування істотної частини ВДВ тільки для м.Києва.

Порівнюючи структурні стандарти за показником частки окремих видів діяльності у ВДВ країн «великої сімки», країн «тривалого економічного зростання» та «трансформаційних країн» можна дійти висновку, що структура економіки України суттєво відрізняється від цих груп країн [6] (табл.4.6).

Таблиця 4.6.

Структурні стандарти за часткою валової доданої вартості

Вид економічної діяльності	Внутрішні структурні стандарти	Зовнішні структурні стандарти		
		Короткострокова перспектива	Середньострокова перспектива	Довгострокова перспектива
		Групи країн		
	Україна	Трансформаційні країни	Країни лідери економічного зростання	Країни «великої сімки»
Сільське господарство	14,2	3,6	2,5	1,5
Промисловість	19,7	28	24,9	20,6
Будівництво	2,3	6,7	8,2	5,7
Транспорт і торгівля	24,2	24,7	19,7	19,9
Фінансові та страхові послуги	4	18,8	24,7	29,6
Інші послуги	35,6	18,2	20	22,7

Найменше розходжень із показниками виділених груп країн спостерігається у сфері промисловості, транспорту і торгівлі, проте частка фінансового сектору є значно меншою, ніж в усіх групах країн, а сектор сільського господарства – значно вищим, що свідчить про невідповідність структури економіки України світовим структурним стандартам.

Характерною ознакою структури економіки України є домінування третинного сектору економіки, частка якого у 2015 р. становила 60,23%. Міжрегіональні порівняння свідчать, що найвищі показники питомої ваги третинного сектору спостерігаються у м. Києві (88%), Закарпатській (65%), Львівській (68%), Одеській (71%) та Чернівецькій (60,3%) областях. Індустріальні галузі, що формують вторинний сектор економіки регіонів

традиційно сконцентровані у Запорізькій (38,7%), Донецькій (30%), Дніпропетровській (26,8%), Івано-франківській (26,4%) та Рівненській (26,8%) областях. Натомість первинний сектор, що включає аграрні галузі є вагомим за часткою у Вінницькій (31,2%), Дніпропетровській (28,4%), Житомирській (29,3%), Полтавській (47%), Кіровоградській (41,8%), Луганській (36%), Сумській (34,7%), Херсонській (38,3%) та Чернігівській (36,7%) областях. Загалом внесок регіонів у виробництво ВДВ також характеризується значним рівнем диференціації.

Таблиця 4.7.

Питома вага регіонів України у формуванні валової доданої вартості країни (за видами економічної діяльності), 2015 р.

Область	Вид економічної діяльності															
	сільське господарство	добування	промисловість	переробна	постачання енергії	будівництво	торгівля	транспорт	готельно-ресторанна	сфера	фінанси	нерухомість	сфера державного управління	охорона здоров'я	інформація та телекомунікації	наукова та технічна діяльність
Вінницька	6,51	0,51	3,47	3,94	2,01	1,84	2,12	1,96	1,13	2,95	4,15	3,60	1,98	0,87	3,70	
Волинська	2,40	0,11	1,78	0,66	1,67	1,75	1,60	1,38	0,85	2,04	2,09	1,81	0,43	0,86	2,47	
Дніпропетровська	6,56	34,18	15,90	7,25	6,19	7,52	7,99	6,91	7,15	8,82	7,37	8,51	4,64	5,00	8,30	
Донецька	2,97	13,33	8,75	6,96	5,05	3,04	8,39	2,16	4,17	5,25	5,06	3,96	1,96	1,06	3,53	
Житомирська	3,43	1,76	1,71	1,18	0,98	1,20	1,23	1,46	1,63	2,24	4,70	2,45	0,93	0,52	2,77	
Закарпатська	1,95	0,14	1,40	0,72	1,63	1,42	1,77	3,26	1,06	2,08	2,32	2,55	0,40	0,52	2,73	
Запорізька	4,36	1,65	8,27	12,53	1,72	2,79	2,20	3,93	4,63	3,14	4,28	4,57	1,43	1,65	4,08	
Івано-Франківська	2,50	3,19	1,71	6,39	7,86	2,15	1,95	3,21	1,55	2,34	2,05	2,71	0,60	0,97	3,08	
Київська	6,20	0,32	6,27	4,56	7,86	5,78	7,65	4,86	1,67	6,21	6,02	3,96	2,17	3,02	3,89	
Кіровоградська	5,16	1,80	1,66	1,04	0,74	1,01	2,40	0,74	0,68	1,54	2,42	1,84	0,39	0,48	2,17	
Луганська	1,70	3,25	1,13	0,77	0,54	0,37	0,75	0,44	0,62	1,30	2,34	1,22	0,59	0,57	1,35	
Львівська	3,84	2,38	4,26	5,30	5,25	4,66	5,77	8,62	3,53	6,83	6,27	6,56	6,07	3,01	6,73	
Миколаївська	4,41	0,18	2,22	5,34	1,83	1,96	3,35	2,12	1,18	1,88	3,35	2,20	0,90	0,92	2,67	
Одеська	4,46	0,01	4,12	3,82	6,91	4,27	12,72	9,96	2,98	6,40	6,44	6,63	3,29	3,00	6,26	
Полтавська	7,21	21,11	5,59	2,96	2,98	1,87	3,59	2,20	2,84	3,27	3,22	3,33	0,82	1,10	3,16	
Рівненська	2,63	0,47	1,73	6,63	1,50	1,73	1,26	1,35	0,61	1,72	2,36	2,14	0,47	0,40	2,78	
Сумська	3,97	3,17	2,36	1,23	0,80	1,52	1,25	1,15	1,12	2,17	2,87	2,20	0,56	0,59	2,60	
Тернопільська	2,95	0,29	1,15	0,71	1,00	1,01	1,34	1,16	0,82	1,67	1,63	1,84	0,56	0,35	2,60	
Харківська	6,32	9,52	6,49	5,65	5,62	4,98	6,13	5,71	4,21	6,43	5,95	6,50	7,08	5,21	8,47	
Херсонська	4,58	0,07	1,20	1,17	0,61	1,04	1,24	1,97	1,07	1,66	2,16	2,03	0,53	0,55	2,44	
Хмельницька	4,82	0,26	1,80	4,11	1,88	1,33	1,32	1,49	0,81	2,28	2,94	2,50	0,50	0,60	3,09	
Черкаська	4,97	0,23	3,77	2,17	1,34	1,80	1,84	1,84	1,32	2,80	2,24	2,48	0,88	0,95	2,88	
Чернівецька	1,83	0,06	0,44	1,21	1,47	0,67	0,77	1,34	0,63	1,39	1,54	1,59	0,43	0,40	2,17	
Чернігівська	4,21	1,99	1,58	1,97	0,85	1,18	1,00	1,14	0,89	1,95	3,28	2,04	0,79	0,63	2,28	
м.Київ	0,03	0,01	11,24	11,75	31,71	43,13	20,37	###	52,85	21,67	12,94	20,76	61,62	66,78	13,78	

Дослідження спеціалізації галузей (видів діяльності) регіональних комплексів за їх часткою у регіональній структурі галузі дозволило дійти висновків, що з однієї сторони, значні питоми ваги в формуванні регіональної доданої вартості окремих видів діяльності не обов'язково забезпечують спеціалізацію у регіональній структурі галузі. З іншої сторони, відсутність спеціалізації на рівні регіону може супроводжуватись значним його внеском у формування валової доданої вартості за окремими

видами діяльності на національному рівні. Це може пояснюватися загальним відставанням регіону в економічному розвитку, або навпаки, наявністю більш виразної спеціалізації на інших видах діяльності; незначним поширенням даної сфери в цілому по країні (таблиця 4.7.).

Так, майже третина національної валової доданої вартості в готельно-ресторанній сфері формується у м.Києві при одночасному незначному її внеску в регіональний розвиток (менше 1% регіональної доданої вартості).

Тому слід зазначити, що будь-який із показників, взятий окремо, недостатньо цілісно відображає сутність спеціалізації певної галузі в регіональному господарському комплексі. Так, показник питомої ваги галузі спеціалізації в господарському комплексі регіону значною мірою залежить від розвитку промислового комплексу в цілому, тому висока питома вага, наприклад, харчової промисловості в господарському комплексі регіону, яка взята окремо, може бути ознакою як спеціалізації регіону, так і його відставання в промисловому розвитку [3].

Отже, економіка регіонів у сучасній Україні характеризується незбалансованим розвитком та неоднорідністю соціально-економічного становища окремих частин країни. Комплексне управління регіоном передбачає активізацію внутрішніх зусиль кожного регіону для досягнення власних цілей розвитку.

Рис. 4.4. Механізм реалізації державної регіональної політики

Державне регулювання економічного розвитку регіонів реалізується через систему взаємоузгоджених елементів, що разом і складають механізм управління регіональним розвитком [7] (рис.4.4). Інструментами такого управління і запровадження державної регіональної політики

виступають: нормативно-правова база, бюджетно-фінансове регулювання та вибіркоче підтримання окремих регіонів, пряме державне інвестування, державні регіональні програми соціально-економічного розвитку, функціонування спеціальних (вільних) економічних зон, розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

Для деяких областей необхідними заходами регіональної політики є: створення преференційного режиму для бізнесу; застосування пільгового оподаткування; адресне спрямування цільових державних інвестицій; кредити, гранти та субсидії для соціального розвитку; установлення і диференціація обмежень та нормативів [7]. Однією з основних форм державної політики регіонального розвитку є національні програми вирішення складних проблем у великих регіонах та містах, що впроваджуються та фінансуються з державних і місцевих бюджетів.

Практика застосування в Україні механізмів стимулювання розвитку регіонів свідчить, що підтримання територій шляхом бюджетних дотацій є малоефективною і практично вичерпала себе на перспективу як така, що знищує економічну мотивацію регіонів до саморозвитку. Натомість необхідно здійснювати стимулювання регіонів-реципієнтів шляхом пільгових ринкових механізмів, які включають податкові преференції, пільгові кредити, інвестиційні дотації, цільові трансферти тощо [8].

Щодо специфіки формування державної регіональної політики стосовно територій з високою концентрацією промисловості, зокрема монофункціональних міст, визначальну роль для їх розвитку має система інвестування. Існує багато прикладів розвитку територій, відомих у світовій економіці, де надлишкова фінансова участь держави стала фактором інерційного розвитку індустріальних галузей, які засвоювали ресурси регіону. Старопромислові галузі поглинали великі інвестиційні ресурси держави, що сприяло стриманню інноваційного розвитку територій [9]. Тому необхідним є створення умов, сприятливих для їх інноваційного зростання.

Як один із напрямів переходу на інноваційний шлях розвитку дослідники пропонують використовувати індикативне планування (національне, регіональне, місцеве) із вбудованою системою стимулювання до досягнення цільових показників розвитку, що має знизити невизначеність в економічному житті. Акцентується увага не тільки на його видимому кінцевому результаті – довгострокових орієнтирах розвитку економіки, які знижують ризики для господарюючих суб'єктів, але й на самому комунікативному процесі спільної розробки рішень, який поліпшує інституціональне середовище, формує організаційну ідентифікацію на різних рівнях спільності та підвищує довіру між контрагентами через постійну відкриту взаємодію уряду та бізнесу [9]. Важливого значення у сучасних умовах набуває такий інструмент активізації регіонального розвитку та впливу держави на

розвиток регіонів, як формування підприємницького середовища та підвищення ділової активності бізнесу.

Кластерні структури сьогодні є ефективною формою регіонального розвитку, організації інноваційних процесів. Вони передбачають конкуренцію не окремих підприємств, а їхніх об'єднань, які намагаються скоротити власні витрати завдяки кооперації. Об'єднання у кластери різних суб'єктів соціально-економічних відносин формують специфічне економічне середовище з метою розширення взаємозв'язків у сфері торгівлі, вільного переміщення капіталу, людських та інформаційних ресурсів [10].

Успішний досвід управління регіональним розвитком показує Європейський Союз, у політиці якого можна відокремити внутрішній та зовнішній напрямки, що, зокрема, реалізуються через призму міжнародного, міжрегіонального та трансграничного співробітництва. Внутрішня регіональна політика охоплює країни-учасниці ЄС та забезпечує співпрацю внутрішніх регіонів з метою вирівнювання диспропорцій у рівні їх соціально-економічного розвитку (транс'європейська політика згуртування) та міжрегіональне співробітництво у реалізації сумісних програм та проектів в межах кордонів об'єднання (рис.4.5). На сучасному етапі значна увага приділяється саме внутрішній міжрегіональній співпраці регіонів країн об'єднання як основі підвищення рівня їх інтегральної конкурентоспроможності [11].

На сучасному етапі однією з характерних рис розвитку регіональної політики у країнах Європейського Союзу є прискорений розвиток міжнародної співпраці регіонів, що реалізується в рамках загальної політики європейської інтеграції за різними формами. При цьому активізується участь у міжнародному співробітництві не лише суб'єктів транскордонних регіонів, а й територій різних країн, які не мають спільного кордону з ЄС [11].

Основними чинниками активізації міжрегіонального співробітництва регіонами Європейського Союзу є наявність спільних регіональних проблем, які необхідно вирішувати суспільно, а саме: розвиток транспортної, інформаційної інфраструктури; туристичної сфери; вирішення проблеми екологічної безпеки та ефективного використання природних ресурсів; активізація людського потенціалу регіонів, розвитку науки, освіти та культури тощо [12].

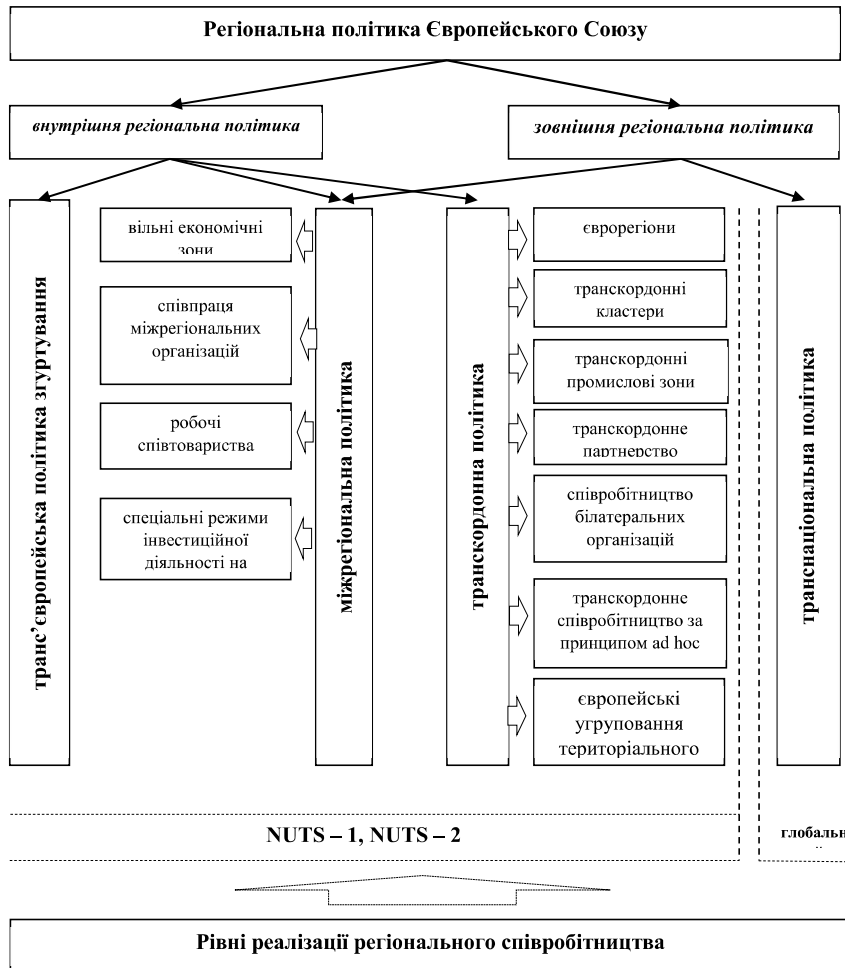

Рис.4.5. Складові регіональної політики Європейського Союзу

Вибір організаційних форм реалізації міжрегіонального співробітництва здійснюється на основі врахування особливостей того або іншого регіону та залежить від обраних напрямів і умов співпраці [13]. Проте аналіз існуючої практики реалізації міжрегіональної співпраці у Європейському Союзі дозволяє визначити наступні його основні форми: вільні економічні зони, спеціальні режими інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку, діяльність робочих співдружностей та міжрегіональних організацій.

Економіка регіонів України характеризується незбалансованим розвитком та неоднорідністю соціально-економічного становища окремих

частин країни. І саме територіальні відмінності, зокрема, у рівні економічного розвитку, зайнятості або доходів населення, структурі економіки, різні умови ведення бізнесу та розвитку підприємництва виступають одним з головних об'єктів державної регіональної політики.

Визначено, що такі види діяльності, як сільське господарство, переробна промисловість, торгівля, сфера державного управління та інформація і телекомунікації здійснюють істотний внесок у регіональний розвиток за більшістю регіонів країни. Зокрема, в сфері сільського господарства в середньому по регіонах формується 22,7% валової доданої вартості; вклад переробної промисловості забезпечує в середньому формування 14,7% ВДВ; сфера торгівлі формує 12,9% ВДВ регіонів.

Проте значні питомі ваги в формуванні регіональної доданої вартості окремих видів діяльності не обов'язково забезпечують спеціалізацію у регіональній структурі галузі. При цьому, відсутність спеціалізації на рівні регіону може супроводжуватись значним його внеском у формування валової доданої вартості за окремими видами діяльності на національному рівні. Це може пояснюватись різними умовами та факторами, зокрема, загальним відставанням регіону в економічному розвитку; наявністю більш виразної спеціалізації на інших видах діяльності; незначним поширенням даної сфери в цілому по країні.

Державне регулювання економічного розвитку регіонів реалізується через систему взаємоузгоджених елементів, що разом складають механізм управління регіональним розвитком. Інструментами такого управління і запровадження державної регіональної політики виступають: нормативно-правова база, бюджетно-фінансове регулювання та вибіркоче підтримання окремих регіонів, пряме державне інвестування, державні регіональні програми соціально-економічного розвитку, функціонування спеціальних (вільних) економічних зон, розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва, формування підприємницького середовища.

Необхідною умовою підвищення соціально-економічного розвитку регіонів України є розробка програм регіонального розвитку, які б враховували не тільки проблеми окремих областей, а, особливості розвитку, розподіл ресурсів і забезпечили контрольоване розміщення продуктивних сил на основі спеціалізації. Регіони України потребують випереджальних темпів інвестицій в основний капітал, які були б спрямовані на переоснащення та модернізацію традиційних галузей, а також введення системи прискорених амортизаційних відрахувань для підприємств, особливо машинобудування, металургії, вугільної галузі, надання пільгових кредитів. Західні регіони України, такі як Вінницька, Житомирська, Волинська, Тернопільська, Чернігівська відчувають інші проблеми, зокрема, обмежені можливості зайнятості. Тому доцільно було б спрямувати зусилля держави на створення кластерів або територіальних виробничих комплексів, що передбачає значну мобілізацію капіталу в

даних умовах. Поліпшити ситуацію могли б зміни в законодавстві та пільги, а також спрямування зусиль держави на розвиток інфраструктури цих регіонів, що змогло б привабити значний приватний капітал, у тому числі й іноземний.

4.2. Фінансова складова стратегії співробітництва регіонів України в умовах європейської інтеграції

Існуючі сьогодні в Україні потреби у ефективному використанні економічного потенціалу регіонів, прагнення досягти високого рівня їх економічної незалежності, а також необхідність розвитку міжрегіонального, у тому числі транскордонного співробітництва, вимагають розробки відповідних програмних документів, які б враховували середньо- та довгострокові пріоритети регіонального розвитку, а саме державних стратегій та програм розвитку регіонів і стимулювання міжрегіонального та транскордонного співробітництва. Невід'ємною складовою таких стратегій та програм є питання фінансового забезпечення їх реалізації.

Опис фінансової складової державних стратегій та програм регіонального розвитку, як правило, обмежується перерахуванням основних джерел фінансування регіональних проектів або проектів міжрегіонального співробітництва та умов використання коштів з цих джерел. У той же час, велика кількість проблем, пов'язаних із практичним втіленням стратегій та програм розвитку регіонів, знаходяться саме у фінансовій площині.

Питанням фінансового забезпечення регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва, формування фінансової інфраструктури регіонів значну увагу приділяють такі українські вчені, як Біла С., Буцька О., Васильєв О., Калмикова Н., Копилюк О., Мазур І., Мікула Н., Тропіна В. тощо, а також спеціалісти науково-дослідних установ, зокрема, науковці Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України та ін. Водночас, наукового доопрацювання потребує визначення принципів, на яких має ґрунтуватися фінансовий механізм реалізації державних програм та стратегій міжрегіонального співробітництва. Крім того, при формуванні фінансової складової стратегій регіонального розвитку та програм транскордонного співробітництва недостатньо уваги приділено питанням розширення ресурсної та інфраструктурної спроможності місцевих влад фінансувати регіональні проекти. Бракує наукових досліджень, спрямованих на отримання комплексного уявлення про стан фінансової складової міжрегіонального співробітництва в Україні, проблеми фінансового забезпечення розвитку місцевих громад та регіонів і